

tičkom životu (političkim partijama) pojedinih zemalja jugoistočne Azije upravo je zapanjujući. Kao primjer takve situacije spomenuta autorica navodi slučaj Singapura. Međutim, istini za volju, ipak valja naglasiti da je Singapur u kontekstu navedenog prije iznimka nego pravilo, jer doseljeni Kinezi i njihovi potomci na tom području čine apsolutnu većinu (80%) stanovništva.

U glavi VI («Kineske etničke skupine i međudržavni odnosi na prostoru jugoistočne Azije») autorica S. L. Rajkova piše o ulozi, značaju i aktivnosti kineskih etničkih grupa na planu internacionalnih relacija te azijske regije. U kontekstu navedenoga najviše je pažnje dano vanjskim snagama (faktorima) koje eksploatiraju probleme kineskih manjina u tom dijelu svijeta zbog vlastitih, mahom vanjskopolitičkih interesa.

Interesantno je napomenuti da spomenuta autorica u »vanjskim snagama« vidi gotovo isključivo NR Kinu dok djelovanje drugih tek uzgred spominje.

Uza sve navedene pozitivne strane ove, po prostornom obuhvatu, metodologiji i sadržaju, iznimne povijesno-sociološke studije, spomenuto djelo preporučujemo potencijalnim čitaocima i zbog opširne bibliografije (238 jedinica) koja se direktno (u manjoj mjeri indirektno) odnosi na tretiranu problematiku.

Branimir Banović

ATLAS ČOVEČANSTVA

Beograd: Rad, 1986. 200 str.

Ako je čovječanstvo kao projekcija ideala o najvećoj etničkoj grupi jednakih i istovrijednih rasa, naroda i uopće svih ljudi i djelomice bitan dio sadržaja neke knjige, onda bi takvoj knjizi trebalo posvetiti izuzetnu pažnju. Iako *Atlas čovečanstva* (originalno izdanje: *The Atlas of Mankind*, London, 1982) što ga je priredio oveći broj znanstvenika koji su se posebno bavili proučavanjem određenih etničkih zajednica i naroda svijeta nije prva knjiga u nas što nam predstavlja tematiku ove vrste (posljednjih su godina objavljene knjige *Ljudstva Sveta*, I—VI, Ljubljana, 1979—1980. i Petar Vlahović, *Narodi i etničke zajednice sveta*, Beograd, 1984),

ipak je po mnogočemu vrijedna posebne pažnje.

Jedna od polaznih pretpostavki ove knjige jest da se nikada u povijesti čovječanstva ljudi različitih etničkih pripadnosti nisu miješali tako i toliko kao danas. *Međukulturnoj razmjeni* kojom se odlikuje naše vrijeme pridonose sredstva komunikacija, međunarodna migracija radnika i izbjeglica, turistička putovanja, a sav taj globalni dijalog obogaćuje ljudsku kulturu šireći vidike prema »zajedničkom imenitelju čovečanstva, istovremeno budeći i izoštravajući naš smisao za takmičenje u osvajanju ograničenih zemaljskih izvora« (str. 8). Popraćeno prijetnjom nuklearnog uništenja, to takmičenje izaziva osjećaj nelagode i budi u čovjeku želju da potraži svoje korijene u kulturnom naslijeđu. No kako u suvremenom svijetu ljudi različitih nacionalnosti žive zajedno, znatno je otežano potvrđivanje kulturnoga i etničkog identiteta što proizlazi iz elemenata nasljeđa mnogih epoha i različitih civilizacija.

Prvi je dio knjige *opći pregled* razvoja čovjeka, njegova kulturnog naslijeđa i oblikovanja društva u *vremenskom i prostornom okviru*. Tu se govori o migraciji i rasi, jeziku i sporazumijevanju, gospodarstvu, položaju pojedinca u (različitim) društvima, sredstvu i braku, religioznosti i religijama svijeta, kolonijalnom naslijeđu i suvremenom imperijalizmu itd. Svijet se tu osim (uglavnom) jezgrovitim tekstom prikazuje i s pomoću preglednih karata, grafikona i živopisnih fotografija, a svaki odjeljak popraćen je i upućivanjem na usporedne preglede (u drugom dijelu knjige).

Drugi, veći dio daje *regionalni pregled* etničkih zajednica i *naroda svijeta*. Ovdje se pak zasebno opisuje: postanak, razvoj i život većine etničkih zajednica, tj. ukazuje se na njihovu ulogu i mjesto u etničkoj i kulturnoj povijesti čovječanstva. Ovaj je dio razdijeljen na više poglavlja, a svako od njih donosi više karata koje ocrtavaju područja kultura *srodnih po jeziku* kojim govori većina stanovništva. Pored ovih osnovnih karata i popratnih bilježaka o etničkoj i religijskoj pripadnosti, kulturi i gospodarstvu, daje se i pregled najvažnijih povijesnih događanja tokom približno tisuću godina, pregled broja stanovnika po zemljama,

pregled broja stanovnika prema pripadnosti pojedinim religijama i karta korišćenja zemljišta.

Narodima svijeta ovdje se pristupa s općega usporednog gledišta (povijesnog, socijalno-geografskog, gospodarskog, demografskog, antropološkog, etnografskog, sociolingvističkog) ali to, unatoč naglašavanju proturječja između ljudskih zajednica društava bogatog Sjevera i onih siromašnog Juga (v. str. 12—13), ne otklanja istovremeno i »globalnu perspektivu« što se nameće društvenim i etničkim manjinama. »U našem kosmopolitskom dobu sa kaleidoskopom kultura, generacije koje potiču iz velikih historijskih imperija susreću se s predstavnicima malih zajednica kojima nedostaje historija. Bilo bi suviše lako da sa stanovišta našeg materijalnog standarda donosimo sud o takvim zajednicama koje odlikuju jednostavna tehnologija, siromaštvo i ograničeni komfor. Da su kriteriji koje ekonomisti koriste kada ocjenjuju relativno stanje raznih nacija usklađeni, nivo sreće i zadovoljstva u visokoindustrijalizovanim društvima bio bi mnogo viši nego u 'zaostalim' kulturama. Međutim, već prva proučavanja antropologa ne sadrže takve zaključke« (str. 8—9). No, uza sva antropološka proučavanja onih etničkih zajednica kojima »nedostaje« povijest, čini se da se teško mijenja gledište globalne perspektive koje je još godine 1571. stajalo života i posljednjeg Inku (v. str. 182 i 186), gledište koje je simbolično ocrtano i u indijanskoj tužbalici: »... Sve što beli čovek dodirne pretvori se u ranu« (str. 164).

Unatoč teško zadrživoj globalnoj perspektivi, akulturaciji i asimilaciji, u današnje vrijeme sve više dolazi do izražaja opiranje malih narodnih zajednica i etničkih grupa da se odreknu svoga etničkoga i kulturnog identiteta. Za one koji se smatraju članovima iste zajednice, *zajednički je jezik najvažnija veza* po kojoj se određena grupa razlikuje od ostalih (v. str. 8). Jezik, dakle, služi kao simbol etničkoga ili društvenog identiteta: Prošla stoljeća pokazala su da su neke zemlje koristile jezik kao sredstvo za nametanje jedinstva različitim narodima (tako je engleski korišćen u Sjedinjenim Američkim Državama, a kastiljski u Španjolskoj). Time se najčešće izražavala kultura i etnička nadmoćnost onih koji

govore dominantnim jezikom, ali je baš to poticalo potlačene i nezadovoljne manjine da govore svojim jezicima (Armenci su se tako ponašali u Turskoj govoreći armenski, Bretonci u Francuskoj govoreći bretonski, Baski i Katalonci u Španjolskoj govoreći baskijski i katalonski). Jezik može postati motiv sjedinjavanja geografski razbacana stanovništva, ali može i pobuditi osjećaj solidarnosti među narodima mješovitih etničkih sastava, kao što je to na primjer slučaj u Paragvaju gdje upotreba guaranija simbolizira mitško pripadanje naslijeđu američkih Indijanaca (v. str. 190—191). U vezi ovoga često nastaju veoma zamršeni problemi kad se stanovite političke promjene ne podudaraju s etničkom i jezičkom shemom (tako primjerice, indijska država Zapadni Bengal ima mnogo zajedničkog s Bangladešom, dok je kulturna shema indijskog Pandžaba slična zapadnom Pandžabu koji je sada dio Pakistana) (str. 120—121).

O snazi etniciteta govore mnogi primjeri gdje se etničke kategorije još uvijek koriste kao glavna osnova društvene diferencijacije, unatoč naporima sadašnjih vlada za nacionalnom integracijom i usprkos nepriznavanju plemenskih i etničkih manjina (u Turskoj, Iranu, Afganistanu).

Pored jezika, *religija* je druga najvažnija komponenta etničkoga, kulturnog i društvenog identiteta što dolazi do izražaja kod mnogih etničkih grupa (na primjer, anadolijski su Turci suniti, a azerbejdžanski šijiti). Isto je tako zanimljivo da je religija veoma značajan element etničkog identiteta mnogih i mnogih etničkih grupa u Chicagu, te upravo stoga što je došlo do »zaboravljanja jezika, vera je postala svetinja« (str. 173).

Posebnu pojavu i primjer mozaičkog etničkog i rasnog sastava predstavlja Latinska Amerika: »Narodi Latinske Amerike i Kariba... čine mozaik raznolikih etničkih i rasnih činioca... U gradovima su savremene poslovne četvrti, fabrike i vile okružene španskim kućama iz XVII veka... U prašumi, starosjedilac će na trgu u svom selu pogledati u nebo i ugledati mlazni avion koji kreće put drugog kontinenta, prevozeći njegove sunarodnike koji, pak, pripadaju jednom potpuno drugačijem svetu i nemaju razumevanje za njegovu kulturu i običaje« (str. 175).

Spomenute teme i problemi ponešto govore o ovom *Atlasu čovečanstva*: Pred nama je djelo o etničkoj strukturi čovječanstva sa svim popratnim svojstvima njegove zamršene društvene razmrvenosti. Knjiga je očigledno — a to se najjasnije vidi po brojnim simbolima, fotografijama i grafikonima u boji, te nerijetko po pojednostavljenom tipu iskaza — namijenjena širem krugu čitatelja da bi se na što jednostavniji način stekao svojevrstan uvid u složenoj slici svijeta u vremenskoj i prostornoj obuhvatnosti. No, ona može biti korisna i znanstvenoj publici ali prije svega uz uračunani oprez, jer pruža znanje a da ne navodi izvore (ne samo da nema izvora nego nije navedena čak ni elementarna bibliografija). Metodичke pretpostavke na kojima ovo djelo počiva i nisu uzete kao teorijsko pitanje pa bi u tom smislu i bilo neumjesno upuštati se u pomnu kritiku izlaganja, ali je nužno upozoriti na neke nedosljednosti koje dolaze na vidjelo mimo inače provedenih kriterija u načinu predočavanja tema i problema, odnosno mimo dosljednih (mada ne sasvim primjerenih i opravdanih) pojednostavljanja (kao što su, na primjer, obilježavanje svih romanskih ili svih slavenskih jezika na jezičnim kartama istom bojom i sl.). Tako se, primjerice, iz neobjašnjenog razloga za zemlje Južne Evrope (gdje spada i Jugoslavija) navodi neizdiferencirani podatak o postotku rimokatolika i pravoslavnih (v. str. 70) premda je ista i slična diferencijacija na drugim mjestima provedena. Isto je tako u kontekstu provedenog načina izlaganja neprihvatljivo neobjašnjeno izostavljanje bilo kakve bilješke o postojanju Bjelorusa i bjeloruskog jezika (zanimljivo je, usput, spomenuti da je i u leksikonskom dijelu spomenute knjige *Narodi i etničke zajednice sveta* izostala — vjerovatno ne namjerno — posebna natuknica o Bjelorusima). No kako je priređivanje ovakvih priručnika veoma riskantan pothvat, i propusti su, čak i uz veliko zalaganje autora, više pravilo nego izuzetak. Ipak, uza sve ove primjedbe, knjiga može (uz inače dužan oprez) poslužiti kao jedan priručni uvod u proučavanje etničkog sastava čovječanstva.

Josip Kumpes

Rajko Đurić

SEOBE ROMA — KRUGOVI PAKLA I VENAC SREĆE

Beograd: BIGZ, 1987, 288 str.

»Idući od zemlje do zemlje, od epohe do epohe, u meri u kojoj je to na osnovu dosadašnjih istraživanja i dostupnih izvora moguće, pokušaću da predočim seobu Roma, koja podseća na Danteove krugove pakla. Ali, vođeni likom sreće, koja kao vrednost prožima njihov društveni život i kulturni sistem, oni su ipak uspeli da očuvaju svoj nacionalni i kulturni identitet koji u naše doba počinje da stiže novu sadržinu i izražava se na univerzalniji način« (str. 9).

U citiranoj knjizi Rajka Đurića, na osnovi raznovrsne arhivske građe, kronika, putopisa i drugih izvora, autor je dao bogato dokumentirani i cjeloviti, literarno-znanstveni i istodobno kritički prikaz tragične povijesti Roma, njihovih seoba tokom stoljeća i stoljeća, sve tamo od vremena prvog egzodusa iz indijske pradomovine prije nekih tisuću godina, prijelaza u Perziju u Afganistan do dolaska u Evropu, i pokušaja da se u njoj nastane i opstanu. Sve te seobe nisu bile uvjetovane »samo sociokulturnim činionicima već i neprestanim progonima« Roma. Jer, kao i s većinom nomadskih naroda koji borave među stalno nastanjenim stanovništvom, s Romima se postupalo kao s parijama. Naime, prvotno pobuđena radoznalost njihovom pojavom u Evropi, uskoro je ustupila mjesto sumnji i strahu. I, dok su još u prvo vrijeme Romi naišli na gostoprimstvo kod vladalaca nekih zemalja, ubrzo počeo mnogi u njima gledati turske špijune, štoviše, »prototip Antikrista«. Tako ih uskoro više nigdje nisu primali, svugdje su ih odbijali i, optuživali ih za sva moguća zla i nesreće, što je bio samo uvod u kasnije zakonom sankcionirane progone. Ali unatoč mnogih patnji i stradanja, ovaj je narod ostao vjeran svojoj filozofiji u kojoj središnje mjesto pripada slobodi. Iako je romska kultura »... pretrpjela uticaje mnogobrojnih, neuporedivo razvijenijih kultura, ... njeno [je] jezgro ostalo u potpunosti očuvano... u ovoj kulturi je izrazito naglašeno da je smisao čovekovog bivstvovanja u biti a ne imati, a sam život Roma je pokazao, ... da se bez